

УДК 2-67:271.2(477):271.21(560)

DOI: 10.35332/2411-4677.2024.24.7

протоієрей Андрій МАЛАНЯК*
archpriest Andrii MALANIAK**

ORCID.org/0000-0002-8534-662X

ПРОБЛЕМАТИКА МІЖПРАВОСЛАВНИХ ВІДНОСИН У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ УКРАЇНИ

PROBLEMS OF INTER-ORTHODOX RELATIONS IN THE CONTEXT OF THE ACTIVITIES OF THE ORTHODOX CHURCH OF UKRAINE

Актуальність теми дослідження. Релігія як частина соціального життя відіграє ключову роль у процесах самоідентифікації народу, консолідації суспільства та формування нації. Церковні інституції переживали різні періоди — і стабільні, і кризові. Розглядаючи основні тенденції розвитку сучасного релігійного середовища в Україні, важливо зауважити, що Православна Церква України взяла активну участь у впровадженні різних програм, охоплюючи соціальні, освітні, виховні та культурні аспекти. Оцінюючи актуальний стан українського суспільства, вона пропонує його вдосконалення на основі християнських цінностей, які є основою успіху у європейських країнах. Лідери більшості українських Церков та релігійних організацій висловлюють рішучі вимоги до влади й закликають громадянське суспільство реагувати на соціально-політичну ситуацію в Україні,

У статті проаналізовано проблематику міжправославних відносин у контексті діяльності Православної Церкви України (ПЦУ). Конкретизовано важливі аспекти взаємодії між ПЦУ та іншими Православними Церквами щодо визнання її автокефалії; проаналізовано історичні, політичні та релігійні чинники, які впливають на цей процес. Особливу увагу приділено подіям, що відбулися після отримання ПЦУ автокефалії від Константинопольського Патріархату у 2018 р., таким як реакція на це РПЦ та інших Церков та наслідки для міжправославного діалогу і єдності. Висвітлено суспільно-політичні фактори, що впливали на становлення й розвиток православ'я в незалежній Україні, зокрема роль Церкви у формуванні національної ідентичності та самосвідомості українців.

* Аспірант Київської православної богословської академії.

** Post-graduate Student of the Kyiv Orthodox Theological Academy.

порушення прав віросповідання й спроби відновлення міжконфесійних конфліктів. [Войналович В., 2018, с. 141]. Аналіз ідей відкритого православ'я, що є стратегією розвитку Православної Церкви України, показує, що воно спрямоване на відродження ідентичності київського християнства, адаптацію соціальної доктрини вселенського православ'я та використання сучасних концепцій православної теології. Крім того, воно звертається до ранньохристиянського уявлення про відносини Церкви й суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій.

Результати та висновки еkleзіологічних досліджень міжправославних відносин відображено в працях таких авторів: Т. І. Андрущенко [Андрущенко, 2022], В. А. Войналович [Войналович, 2022], митр. Олександр Драбинко [Драбинко О., митр., 2018], прот. Віталій Клос [Клос В., прот., 2019] та ін.

Тому **метою роботи** є вивчення проблематики міжправославних відносин в кінці ХХ — на початку ХХІ ст.

Для досягнення поставленої мети потрібно виконати такі **завдання**:

- проаналізувати історичний контекст міжправославних відносин на визначальних етапах формування Православної Церкви України та її взаємодії з іншими православними Церквами;
- дослідити значущість Томосу у формуванні та розвитку міжправославних відносин у контексті діяльності Православної Церкви України;

Ключові слова:

міжправославні відносини, Православна Церква України, церковні інституції, духовно-релігійна залежність, Константинопольська патріархія.

The article analyzes the problems of inter-Orthodox relations in the context of the activities of the Orthodox Church of Ukraine (OCU). Important aspects of the relationship of the OCU with other Orthodox churches regarding the recognition of its autocephaly have been clarified. Historical, political and religious factors affecting the relationship between them are analyzed.

Special attention is also paid to the events that took place after the OCU received autocephaly from the Patriarchate of Constantinople in 2018, such as the reaction of the Russian Orthodox Church and other Churches to this event, as well as the consequences for inter-Orthodox dialogue and unity. The social and political aspects that influenced the formation and development of Orthodoxy in independent Ukraine are also highlighted, in particular the role of the church in the identity and national self-awareness of Ukrainians. The article is devoted to the analysis of those challenges and opportunities that appeared before the Orthodox communities in the context of the new church independence. In particular, issues of jurisdictional conflicts, internal divisions, as well as the influence of international Orthodox structures on internal processes in the Ukrainian Church

• оцінити вплив Православної Церкви України на геополітичні й соціокультурні зміни в Україні та світі.

Виклад основного матеріалу.

Православна Церква України, утворена 2018 р., стала помітним символом прагнення України до релігійної незалежності і самостійності. Це сталося після століть підпорядкування Московському патріархату та докладання значних зусиль для відновлення автокефалії українського православ'я, кульмінацією чого стало отримання Томоса про автокефалію від Вселенського Патріархату.

Міжправославні відносини в Україні є складними та багатограними, вони охоплюють широкий спектр питань — від набуття автокефалії до взаємодії між різними православними юрисдикціями.

Саме тому досить важливим є прагнення до єдності православних вірян в Україні, незалежно від їхньої позиції щодо автокефалії, а також особистих відносин та історичних зв'язків між релігійними діячами. Євхаристійна єдність — це першочергове завдання сучасного українського православ'я. Всеукраїнська рада Церков і релігійних організацій (ВРЦіРО) відіграє ключову роль у встановленні міжконфесійному діалогу, намагаючись об'єднувати православні, католицькі, протестантські, юдейські та мусульманські громади. Крім того, стоїть важливе завдання віднайдіння спільної мови між різними православними громадами в Україні та ініціювання діалогу з Українською Греко-Католицькою Церквою для зміцнення релігійного миру та взаєморозуміння в країні. Об'єднання українських Церков навколо Православної Церкви України (ПЦУ) — значущий крок до релігійного та національного самовизначення України. Історично цей процес не був легкий та зазнавав політичного та церковного спротиву на різних рівнях.

Більшість національних, релігійних процесів, що відбуваються в Україні з початку ХХІ ст., закорінені в подіях ХХ ст.

are discussed. The effects of such relations on the domestic and international religious landscape are considered, including the reaction of other Orthodox Churches, as well as state influence on religious relations. Social and political dimensions affecting the formation of Orthodox identity in Ukraine are also analyzed. It emphasizes the need for further research on this issue for a better understanding of how religious factors affect the broader social and political context of Ukraine, as well as for determining ways to achieve religious unity and peace in the face of global interaction and challenges.

Key words: *inter-Orthodox relations, Orthodox Church of Ukraine, church institutions, spiritual and religious dependence, Patriarchate of Constantinople.*

Ці процеси залежать від особливостей політичного розвитку країни та українського національного руху, який усіма силами намагався побудувати абсолютно незалежну національну державу, висунути українську культуру на світовий культурний п'єдестал, організувати незалежну від Московської патріархії Українську Православну Церкву. У липні 1988 р. в інформаційній доповіді КДБ УРСР до ЦК КПУ було зазначено, що серед членів Українського культурологічного клубу (УКК) народжуються ідеї про заміну комуністичного світогляду християнським віровченням, а також вимоги щодо офіційного визнання Української Церкви. У серпні того ж року активісти УКК оголосили про створення Українського демократичного союзу, який висував націоналістичні гасла, зокрема вимагав визнання Української Церкви [Відродження УАПЦ в Україні, 2019, с. 107]. Із лютого 1989 р. у Києві розпочав роботу комітет, метою якого було відновлення УАПЦ (Української Автокефальної Православної Церкви) [Смирнов А, 2022 с. 105] та закликав до виходу з юрисдикції Московського патріарха. У серпні того ж року про вихід із юрисдикції РПЦ МП оголосив протоієрей Володимир Ярема, настоятель львівського храму Петра та Павла. У жовтні церковна рада УАПЦ та В. Ярема оголосила правила, згідно з якими в УАПЦ приймали парафії з інших юрисдикцій. Ці правила, до речі, здебільшого вже були сформульовані раніше, у 1921 р. потрібно було:

- 1) засудити знищення УАПЦ в СРСР у 30-х роках ХХ ст. та визнати принципи її незалежності;
- 2) засудити акт 1686 р. про перехід Київської митрополії з юрисдикції Константинопольського патріархату до юрисдикції Московського за взаємною згодою;
- 3) визнати патріарха Мстислава (Скрипника) «першоієрархом» УАПЦ.

З огляду на те, що УАПЦ почала збільшуватись, у серпні 1989 р. з її підпорядкування вийшла парафія Петра і Павла в місті Львові. А вже у січні УАПЦ налічувала 940 парафій. 5 червня 1990 р. на патріарше служіння було обрано Мстислава (Скрипника). У листопаді 1991 р. було скликано собор УПЦ, який ухвалив рішення про доцільність автокефального статусу, проте Москва відхилила прохання про автокефалію, тому міжправославні відносини між цими Церквами погіршилися [Драбинко О, митр, 2018, с. 18].

Ця подія стала важливим кроком для української православної громади, оскільки вона отримала більше можливостей

для самовизначення й розвитку. УПЦ почала активно розширювати свою діяльність, залучати нових парафіян, будувати та відновлювати храми. Цей період був важливим для зміцнення позицій УПЦ та української православної громади в цілому.

У квітні 1992 р. відбувся Архиєрейський Собор РПЦ МП, який розглядав звернення Української Православної Церкви про надання автокефалії. На цьому соборі було прийнято рішення відмовити УПЦ у цьому, оскільки РПЦ вважає, що Українська Православна Церква повинна залишитися в об'єднанні з нею і не має права на автокефалію. Відмова у наданні автокефалії стала поштовхом для подальшого розвитку кризи в українському православ'ї [Alfes K., Antunes B. & Shantz A. D., 2016, с. 217].

У квітні 2018 р. УПЦ КП підтримала намір Президента України Петра Порошенка звернутися до Константинопольського Патріарха Варфоломія з проханням дозволити створення єдиної помісної Православної Церкви України. Представники УПЦ КП, патріарх Філарет (Денисенко), та УАПЦ, митрополит Маркії (Малетич), у листах до Патріарха Варфоломія заявили, що вони не висуватимуть свої кандидатури на пост предстоятеля єдиної Автокефальної Церкви. У середині жовтня Патріарх Варфоломій оголосив про початок процедури надання автокефалії УПЦ КП. Варфоломій скасував акт 1686 р. про передачу Київської митрополії в юрисдикцію Московського патріархату та зняв анафему РПЦ із патріарха Філарета й митрополита Маркія [Клос В., прот., 2019, с. 174].

Дії Константинополя призвели до того, що у жовтні 2018 р. на засіданні Священного Синоду РПЦ (МП) було прийнято рішення про «неможливість подальшого перебування в євхаристійному спілкуванні з Константинопольським Патріархатом» [Черговий крок до автокефалії, 2018].

У листопаді 2018 р. до Києва прибув представник Патріарха Варфоломія, який дав зрозуміти патріарху Філаретові, що отримання автокефалії можливе лише якщо він відмовиться від статусу глави в новій Церкві. Патріарх прийняв цю умову, але побажав, щоб предстоятелем став митрополит Переяславський та Білоцерківський Єпіфаній (Думенко) [Варфоломій відрядив до Києва посланця, 2018].

У грудні 2018 р. УПЦ КП та УАПЦ саморозпустилися, а ієрархи, єпископат, взяли участь в утворенні єдиної помісної Православної Церкви України, що, як ми знаємо, отримала автокефалію від Константинопольського Патріарха Варфоломія 5 січня 2019 р.

У травні 2019 р. Патріарх Філарет відкрито заявив, що його не влаштовує статут ПЦУ та звинуватив митрополита Епіфанія в порушенні домовленостей. Синод ПЦУ не зміг переконати Патріарха Філарета в тому, що УПЦ КП не існує. Владика Філарет прямо заявив, що він та Київський Патріархат не визнають і не приймають Томос про автокефалію, що він продовжує залишатися головою УПЦ КП із титулом «Патріарх Київський і всієї Руси-України».

20 червня Патріарх Філарет провів збори під назвою «Помісний собор УПЦ КП», на якому було заявлено, що УПЦ КП продовжує своє існування та діяльність. У прес-службі ПЦУ, однак, заявили, що «проведені Патріархом Філаретом збори не можна назвати Помісним собором, і його рішення нікчемні в юридичному та канонічному плані, а тому не підлягають виконанню». Синод ПЦУ позбавив Патріарха Філарета права керівництва Київською єпархією, але залишив його у складі єпископату ПЦУ. При цьому всі парафії та монастирі Києва, які раніше перебували у складі УПЦ КП та увійшли до складу ПЦУ, передано в безпосереднє підпорядкування Митрополиту Епіфанію. Проте владика Філарет не припиняє своєї діяльності, незважаючи на рішення Об'єднавчого собору, під час якого була створена Православна Церква України.

Усі ці події, як відомо, погіршили відносини між Константинополем та Москвою. Московський Патріархат та Українська Православна Церква Московського Патріархату розірвали євхаристійне спілкування з Константинопольським Патріархатом, не визнаючи його дій.

Собор єпископів УПЦ вважає, що рішення Священного Синоду Константинопольського Патріархату щодо українського церковного питання не дійсне та не має канонічної сили. Вони стверджують, що це рішення є результатом спекуляційної інтерпретації церковної історії. УПЦ (МП) не планує змінювати свою назву і буде захищати свої права законними способами. Представники Московського патріархату вважають процес надання Українській Церкві автокефалії «штучним» [УПЦ (МП) припиняє євхаристичне спілкування з Константинополем, 2018].

Діяльність Всеукраїнської Ради церков і релігійних організацій, створеної 1996 р. як міжконфесійної інституції, є важливим показником руху релігійного життя України. Метою Ради є об'єднання зусиль різних конфесій для духовного відродження України, координація міжцерковного діалогу, участь у роботі над нормативними актами стосовно державно-конфесійних

відносин і проведення благодійних заходів. ВРЦ і РО представляє більшість релігійних організацій України, включаючи православні, католицькі, протестантські, євангельські, юдейські та мусульманські релігійні організації. Свідченням об'єднаної позиції релігійних лідерів є звернення та заяви Ради щодо суспільно важливих питань, понад 30 із яких було ухвалено за останні роки.

Розробивши та прийнявши стратегію участі Церков та релігійних організацій у миробудуванні під назвою «Україна — наш спільний дім», Комісія з питань соціального служіння ВРЦ і РО, яка відбулася 5–6 лютого 2018 р. у м. Києві, активно звертає увагу на важливість спільної відповідальності за спокій, безпеку та добробут в Україні [Стратегія участі Церков і релігійних організацій, 2018, с. 65]. Однак, враховуючи неоднозначні та критичні оцінки наукового та експертного середовища, можна зробити висновок, що сучасний стан міжцерковних відносин в Україні є незадовільним, особливо в умовах російсько-української війни.

У 2019 р. в Україні сталася зміна в православному розкладі. Замість трьох церков — УПЦ КП, УАПЦ, УПЦ МП — тепер українці мають дві Церкви: ПЦУ та УПЦ. Інституційна мережа цих двох Церков охоплює понад половину всіх релігійних громад в Україні, проте УПЦ (МП) налічує менше вірян, ніж ПЦУ. Військова агресія Росії 24 лютого 2022 р. показала, що Православна Церква України та Українська Православна Церква (Московського Патріархату) зараз перебувають по різні боки конфлікту. Після отримання Томоса про автокефалію в 2019 р. ПЦУ стала символом незалежності українського православ'я від московського патріархату, незважаючи на критику з боку УПЦ (МП та інших, хто вважає Томос «не свободою, а рабством» і висловлює занепокоєння щодо залежності Української Церкви від Константинополя. Проте з погляду канонічного права статус самостійної Церкви, задекларований у грамоті Святішого Патріарха Алексія II про дарування незалежності Українській Православній Церкві 27 жовтня 1990 р., передбачав, що УПЦ є лише складовою РПЦ, без права самостійно обирати Предстоятеля [Грамота Святішого Патріарха Алексія II, 1990]. Митрополит Епіфаній висловлюється про значення об'єднання навколо ПЦУ для досягнення статусу Патріархату, що в майбутньому може зміцнити позиції Української Православної Церкви на міжнародному рівні. Він також зауважує, що для цього потрібен час і зусилля, але активні перемовини й підтримка з боку Вселенського Патріарха вже ведуть до поступового вирішення

питань, пов'язаних із парафіями за кордоном [Митрополит Епіфаній оцінив перспективи об'єднання ПЦУ, 2019].

Історичні та культурні корені відмінностей у середовищі українського православ'я є серйозним чинником, який заважає досягненню єдності православних українців. Тривала дисгармонія на українських землях залишає свій відбиток на сприйнятті можливих моделей об'єднання православних християн. Незважаючи на важливість церковного життя, різні мови богослужінь та приналежність до різних православних традицій, на нашу думку, ключову роль відіграє відчуття необхідності процесу об'єднання та толерантного ставлення до інших. Релігієзнавці вважають, що такі події, як богослужіння ПЦУ в Києво-Печерській Лаврі, можуть сприяти об'єднанню Церков в Україні, що є важливим для внутрішнього згуртування та підкреслення культурної й духовної самобутності українців.

Українська церковна обстановка показує, що церковні закони використовують не як регулятор реальних подій, а як інструмент впливу на церковне життя в Україні. Цей вплив ґрунтується на взаємозв'язках між церковними структурами в Україні та Московській патріархії, які не завжди є бездоганними. Ситуація з двома канонічними юрисдикціями в Україні є наслідком ігнорування московією церковних законів та прагнення відокремитися. Православна Церква України негайно та однозначно засудила російське вторгнення, підтримала відновлення територіальної цілісності України, приєдналася до міжнародного зусилля з підтримки країни. Вона активно долучилася до кампанії з надання гуманітарної допомоги постраждалим громадянам, внутрішньо переміщеним особам та Збройним Силам України.

На відміну від ПЦУ, УПЦ (МП) не засудила насильство, терор та руйнування, що їх здійснюють російські окупанти в Україні. Вона не підтримала боротьбу за територіальну цілісність і продовжує свою промосковську тактику:

- заперечує військову агресію росії проти України;
- виправдовує шовіністичну політику російських державних та церковних лідерів;
- створює негативний образ «ворожої Церкви»;
- протистоїть визнанню української автокефалії іншими православними Церквами;
- суперечить тисячолітнім церковним канонам тощо.

В Україні зріс загальний інтерес до духовних питань через початок війни у 2022 р. Вольова підтримка, волонтерство і до-

помога близьким виявились дуже важливими для багатьох людей у цей період. Взаємодопомога сприяє зміцненню духа, підтримує співчутливість, сприяє єднанню, безкорисливості та розумінню серед людей [Андрущенко Т. І, 2022, с. 46].

Нині українське суспільство активно цікавиться духовними питаннями, шукає вічні істини та надію, що зумовлено потребою в підтвердженні власного місця в цей складний час. На фоні війни важливими стали сміливість і співчутливість, які відокремлюють українців від агресорів [Чиханцова О., 2016, с. 540]. Незважаючи на воєнну агресію з боку росії, релігійна мережа в Україні продовжує розвиватися та функціонувати в межах закону, зростаючи як кількісно, так і якісно. На початок 2023 р. в Україні налічувалося 36 594 релігійних організацій (це число не включає релігійних організацій в окупованому Криму та інших тимчасово окупованих територіях України) [Звіт Форма 1, 2023]. Україна є країною з різноманітним релігійним складом населення, де присутні послідовники різних віросповідань: християни, мусульмани, буддисти, індуїсти та представники нових релігійних рухів. Більшість конфесійних груп в Україні належать до християнської традиції та зокрема православ'я як найчисельнішого напрямку. Поряд з основними православними Церквами існують менші Церкви, які мають переважно про-російську спрямованість, як-от Російська Православна Церква закордонна, Російська Старообрядницька Церква, Російська Древлеправославна Церква та ін. Указані Церкви не мають значного впливу на релігійне та суспільно-політичне життя у країні, зосереджуючись переважно на духовному нагляді над своїми вірними [Про думку населення 2022].

Правосуб'єктність ПЦУ на геоцерковному рівні посилюється, оскільки її автокефалію визнали такі Церкви, як Константинопольська, Олександрійська, Елладська та Кіпрська. Є сигнали від інших Церков, як наприклад, Румунська та Болгарська. Для оптимізації відносин із Румунською Церквою ПЦУ утворила вікаріат для румуномовних вірян, які проживають в Україні. Крім цього, ПЦУ активно взаємодіє з іншими православними Церквами та християнськими конфесіями, співпрацюючи у справах духовної та соціальної допомоги, екуменічних ініціативах та міжконфесійних діалогах. Зокрема, Священний Синод Румунської Православної Церкви висловився про необхідність подолання церковного розколу в Україні через діалог між Вселенським і Московським Патріархатами та можливе скликання Синаксисту всіх Предстоятелів Православних Церков для

розв'язання цієї проблеми. Ключовою умовою для визнання ПЦУ Румунською Церквою була консультація з румунськими православними громадами в Україні та отримання гарантій щодо збереження їхньої ідентичності, зокрема через створення Румунського Православного Вікаріату [Синод Румунської Церкви, 2019].

Митрополит Епіфаній як глава ПЦУ висловив готовність до обговорення цих питань і надання румунським православним парафіям в Україні можливості організуватися в Румунський Православний Вікаріат, аналогічно до того, як це було зроблено для українських парафій в Румунії. Епіфаній заявив про готовність до переговорів та висловив упевненість щодо розв'язання цього питання, що призведе до визнання автокефалії ПЦУ Румунською Церквою.

А вже у лютому 2023 р. Священний Синод Румунської Православної Церкви висловив свою позицію стосовно ситуації з румунськими православними парафіями в Україні, особливо на Північній Буковині, які перебувають під юрисдикцією Української Православної Церкви. Синод підкреслив сприятливу позицію на користь дотримання прав і свобод румунських громад в усій Україні, наголосивши на важливості збереження їхньої етнічної та мовної ідентичності [Sfântul Sinod s-a întrunit la Palatul Patriarhiei, 2023].

ПЦУ продовжує діалог із Константинопольською Патріархією, Грузинською та Єрусалимською Православними Церквами. Грузинська Церква підтримує церковну незалежність України через спільну боротьбу проти російської інтервенції. Православна Церква України також зробила кроки для вступу до Конференції Європейських Церков. Рішення про вступ було прийнято на засіданні Священного Синоду в липні 2022 р. У минулому році ПЦУ вперше була представлена на асамблеї Всесвітньої Ради Церков у Німеччині. Таким чином, ПЦУ поступово реалізує європейський курс України незважаючи на війну.

Висновки. Підводячи підсумки, необхідно відзначити, що Православна Церква України та Українська Православна Церква (Московського Патріархату) сьогодні перебувають у напруженому протистоянні. Рівень конфліктності, яку спричиняє переважно промосковська Церква, має регіональний характер. Крім того, це протистояння виходить за межі віри, має виражене політичне забарвлення.

Господь і Бог наш Ісус Христос говорив про єдність у Його Церкві серед християн усього світу. Його молитва, описана в

Євангелії від Йоана, містить прохання за учнів і всіх віруючих, щоб вони були єдині, як Він і Отець єдині. У цій молитві Ісус каже: «Не за них же тільки благаю, але й за віруючих у Мене за словом їхнім. Щоб усі були єдине: як Ти, Отче, в Мені, і Я в Тобі, так і вони нехай будуть в Нас єдине, — щоб увірував світ, що Ти послав Мене» (Ін. 17:20–21). Єдність Церков не означає однаковість у всіх аспектах віровчення чи практики. Це скоріше заклик до взаєморозуміння, любові та співпраці між різними християнськими конфесіями, наголос на спільній основі віри в Ісуса Христа як Спасителя і визнання один одного як частини тіла Христового.

Надання Патріаршого й Синодального Томоса про автокефалію та створення Православної Церкви України впливає з тих змін, які відбулися в релігійному, церковному та суспільно-політичному житті України і світу, що змінили баланс сил у православ'ї на користь вирішення довгострокової кризи в українському православ'ї. Ця криза формально тривала понад 30 років, але її латентний перебіг налічує вже понад три століття. Події, пов'язані з утворенням та розвитком Православної Церкви України, мають різноманітні наслідки, але в першу чергу їх слід розглядати як чинник впливу на релігійне та церковне життя в сучасній Україні.

Російська агресія спричинила кілька важливих тенденцій у релігійному середовищі України та євхаристійному спілкуванні. Насамперед релігійні організації активно долучилися до гуманітарної діяльності разом із владою, міжнародними благодійними організаціями та волонтерськими рухами, сприяючи вирішенню нагальних проблем, що виникають у суспільстві.

Українські релігійні конфесії зосереджують свою увагу на кількох основних напрямках, а саме:

- надання допомоги населенню, яке постраждало від війни; допомога внутрішньо переміщеним особам;
- підтримка ЗСУ;
- логістична підтримка системи охорони здоров'я та проведення інформаційно-комунікативної роботи для формування правильного уявлення про Україну серед міжнародного співтовариства.

Активізувався процес зміни релігійними громадами юрисдикційної приналежності. Парафії по всій Україні виходять із підпорядкування УПЦ (МП), переважна більшість із них обирає перехід до ПЦУ. Цей процес є дієвим інструментом для скорочення релігійної мережі УПЦ (МП) та посилення інституційної

спроможності ПЦУ. Умови, коли діалог між єпископатами обох Церков заблокований, визначають низові структури — релігійні громади. Їхні дії свідчать про те, що вони не бажають залишатися в Церкві, яка співпрацює з агресором і є співучасницею всіх воєнних злочинів, що їх чинять російські окупанти.

1. Біблія. Сучасний переклад з давньоєврейської та давньогрецької мов. Видано з благосл. Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України Епіфанія / пер. Українського Біблійного Товариства. 2-ге вид. Київ: Українське Біблійне Товариство, 2023. 1373 с.
2. Андрущенко Т. І., Андрущенко Т. В. Війна: духовно-естетичні та моральні цінності – утвердження чи перегляд. *Післявоєнний світ: люди, проблеми, цінності: зб. матеріалів міжнар. науково-практ. інтернет-конф., м. Київ, 15 квіт. 2022 р.* / ред.: В. П. Андрущенко та ін. Київ, 2022. С. 45–48.
3. Відродження УАПЦ в Україні 1989–1990 рр.: від неформального об'єднання до конфесії національного спрямування. *Ідеологія і політика.* №3 (14)б. 2019. С. 106–128.
4. Войналович В. Сучасне українське православ'я: старі і нові виклики. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України.* 2018. Вип. 3–4. С. 141–188.
5. Драбинко О, митр. Переяслав-Хмельницький і Вишневський. Українська Церква: Шлях до автокефалії. До дискусій навколо канонічного статусу, богослужбової мови та історії Української Церкви. Київ: Фонд пам'яті Блаженнішого Митрополита Володимира, Дух І Літера, 2018. 684 с.
6. Клас В., прот. Автокефалія Української Церкви: огляд від Хрещення до Синодального Томосу. Київ, 2019. 189,[3] с.
7. Смирнов А. Відновлення єхаристійного спілкування Українських Православних Церков у діаспорі з Вселенським Патріархатом наприкінці ХХ століття. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки».* Острого. 2022. Вип. 33. С. 105–109.
8. Alfes K., Antunes B. & Shantz A. D. The management of volunteers – what can human resources do? A review and research agenda. *The International Journal of Human Resource Management.* 2016. DOI: 10.1080/09585192.2016.1242508.
9. Варфоломій відрядив до Києва посланця
10. URL: <https://znaj.ua/society/194289-varfolomiy-vidryadiv-do-kiyeva-poslancya-yakiy-vtihomirir-putinskih-roriv> (дата звернення 17.02.2024).
11. Грамота Святішого Патріарха Алексія II про дарування незалежності Української Православної Церкви. URL: <https://lavra.ua/gramota-aleksiya-vtorogo-bozhiyu-milostiya-patriarha-moskovskogo-i-vseya-rusi-mitropolitu-kievskomu-i-vseya-ukrainy-filaretu/>. (дата звернення 20.02.2024).
12. Звіт про мережу релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2023 р. Форма 1 / Архів Державної служби України з етнополітики та свободи совісті. URL: <https://data.gov.ua/dataset/5ed01094-1e32-4f37-a412-faf9e369420b/resource/1fc2bcdb> (дата звернення 01.02.2024).
13. Про думку населення щодо подальшого функціонування УПЦ МП в Україні після російського повномасштабного вторгнення в Україну. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1165&page=1> (дата звернення 01.02.2024).
14. Митрополит Епіфаній оцінив перспективи об'єднання ПЦУ та інших церков, зокрема УГКЦ. URL: https://24tv.ua/epifaniy_otsiniv_perspektivi_obyednannya_ptsu_ta_inshih_tserkov_zokrema_ugkts_n1152330 (дата звернення 20.02.2024).
15. Синод Румунської Церкви висунув умови, за яких визнає ПЦУ. https://risu.ua/sinod-rumunskoj-i-cerkvi-visunuv-umovi-za-yakih-viznae-pcu_n96578 (дата звернення 21.02.2024).

16. Стратегія участі Церков і релігійних організацій у мирі будівництві «Україна – наш спільний дім». Розроблена та прийнята Комісією з питань соціального служіння Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій. *Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення українських громадян: тенденції 2010-2018 рр. (інформаційні матеріали)*. Київ, 2018. С. 65–68.
17. УПЦ (МП) припиняє євхаристичне спілкування з Константинополем та відмовляється змінювати назву. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-upz-mp-religion/29598507.html> (дата звернення 17.02.2024).
18. Черговий крок до автокефалії: Вселенський патріархат призначив своїх представників у Києві. URL: <https://www.unian.ua/society/10253055-chergoviy-krok-do-avtokefaliji-vselenskiy-patriarhat-priznachiv-svojih-predstavnikov-u-kiyevi.html> (дата звернення 17.02.2024).
19. Чиханцова О. Духовність як ресурс розвитку життєстійкості особистості. *Актуальні проблеми психології*. 2016. № 9. С. 540–547. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/708389/> (дата звернення 17.02.2024).
20. Sfântul Sinod s-a intrunit la Palatul Patriarhiei – 2023! În imagini
21. URL: <https://basilica.ro/sfantul-sinod-s-a-intrunit-la-palatul-patriarhiei-2023-in-imagini/> (дата звернення 21.02.2024).

1. Bibliia. Suchasnyi pereklad z davnoievreiskoi ta davnohretskoi mov. Vydano z blahosl. Blazhenniishoho Mytropolyta Kyivskoho i vsiiei Ukrainy Epifaniia / per. Ukrainskoho Bibliinoho Tovarystva. 2-he vyd. Kyiv: Ukrainse Bibliine Tovarystvo, 2023. 1373 s.
2. Andrushchenko T. I., Andrushchenko T. V. Viina: dukhovno-estetychni ta moralni tsinnosti – utverdzhennia chy perehliad. Pisliavoiennyi svit: liudy, problemy, tsinnosti: zb. materialiv mizhnar. naukovo-prakt. internet-konf., m. Kyiv, 15 kvit. 2022 r. / red.: V. P. Andrushchenko ta in. Kyiv, 2022. S. 45–48.
3. Vidrozhennia UAPTs v Ukraini 1989–1990 rr.: vid neformalnoho obiednannia do konfessii natsionalnoho spriamuvannia. Ideolohiia i polityka. №3 (14)b. 2019. S. 106–128.
4. Voinalovych V. Suchasne ukrainske pravoslavia: stari i novi vyklyky. Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. 2018. Vyp. 3–4. S. 141–188.
5. Drabyanko O, mytr. Pereiaslav-Khmelnytskyi i Vyshnevskiy. Ukrainska Tserkva: Shliakh do avtokefalii. Do diskusii navkolo kanonichnoho statusu, bohosluzhbovoi movy ta istorii Ukrainskoi Tserkvy. Kyiv: Fond pamiatii Blazhennishoho Mytropolyta Volodymyra, Dukh I Litera, 2018. 684 s.
6. Klos V., prot. Avtokefaliia Ukrainskoi Tserkvy: ohliad vid Khreshchennia do Synodalnoho Tomosu. Kyiv, 2019. 189,[3] s.
7. Smyrnov A. Vidnovlennia yevkharystiinoho spilkuvannia Ukrainskykh Pravoslavnykh Tserkov u diaspori z Vselenskym Patriarkhatom naprykintsi KhKh stolittia. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia «Istorychni nauky». Ostroh. 2022. Vyp. 33. S. 105–109.
8. Alfes K., Antunes B. & Shantz A. D. The management of volunteers – what can human resources do? A review and research agenda. *The International Journal of Human Resource Management*. 2016. DOI: 10.1080/09585192.2016.1242508.
9. Varfolomii vidriadyv do Kyieva poslantsia
10. URL: <https://znaj.ua/society/194289-varfolomiy-vidryadiv-do-kiyeva-poslancya-yakiy-vtihomirit-putinskih-popiv> (data zvernennia 17.02.2024).
11. Hramota Sviatishoho Patriarka Aleksiiia II pro daruvannia nezalezhnosti Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy. URL: <https://lavra.ua/gramota-aleksiya-vtorogo-bozhieyu-milostiyu-patriarha-moskovskogo-i-vseya-rusi-mitropolitu-kievskomu-i-vseya-ukrainy-filaretu/>. (data zvernennia 20.02.2024).

12. Zvit pro merezhu relihiinykh orhanizatsii v Ukraini stanom na 1 sichnia 2023 r. Forma 1 / Arkhiv Derzhavnoi sluzhby Ukrainy z etnopolityky ta svobody sovisti. URL: <https://data.gov.ua/dataset/5ed01094-1e32-4f37-a412-faf9e369420b/resource/1fc2bcd8> (data zvernennia 01.02.2024).
13. Pro dumku naselennia shchodo podalshoho funktsionuvannia UPTs MP v Ukraini pislia rosiiskoho povnomasshtabnoho vtorhnennia v Ukrainu. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1165&page=1> (data zvernennia 01.02.2024).
14. Mytropolyt Epifanii otsyniv perspektyvy obiednannia PTsU ta inshykh tserkov, zokrema UHKTs. URL: https://24tv.ua/epifaniy_otsyniv_perspektivi_obiednannya_ptsu_ta_inshih_tserkov_zokrema_ugkts_n1152330 (data zvernennia 20.02.2024).
15. Synod Rumunskoi Tserkvy vysunuv umovy, za yakykh vyznaie PTsU. https://risu.ua/sinod-rumunskoji-cerkvi-visunuv-umovi-za-yakih-viznaye-pcu_n96578 (data zvernennia 21.02.2024).
16. Stratehiia uchasti Tserkov i relihiinykh orhanizatsii u myro buduvanni «Ukraina – nash spilnyi dim». Rozroblena ta pryiniata Komisiieiu z pytan sotsialnoho sluzhinnia Vseukrainskoi Rady Tserkov i relihiinykh orhanizatsii. Osoblyvosti relihiinoho i tserkovno-relihiinoho samovyznachennia ukrainskykh hromadian: tendentsii 2010-2018 rr. (informatsiini materialy). Kyiv. 2018. S. 65–68.
17. UPTs (MP) pryypyniaie yevkharystychno spilkuvannia z Konstantynopolem ta vidmovliaietsia zminiuvaty nazvu. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-upz-mp-religion/29598507.html> (data zvernennia 17.02.2024).
18. Chervoyi krok do avtokefalii: Vselenskyi patriarkhat pryznachyv svoikh predstavnykiv u Kyievi. URL: <https://www.unian.ua/society/10253055-chergoviy-krok-do-avtokefaliji-vselenskiy-patriarhat-priznachiv-svojih-predstavnikiv-u-kyievi.html> (data zvernennia 17.02.2024).
19. Chykhantsova O. Dukhovnist yak resurs rozvytku zhyttiosti osobystosti. Aktualni problemy psykholohii. 2016. № 9. S. 540–547. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/708389/> (data zvernennia 17.02.2024).
20. Sfântul Sinod s-a întrunit la Palatul Patriarhiei – 2023! În imagini
21. URL: <https://basilica.ro/sfantul-sinod-s-a-intrunit-la-palatul-patriarhiei-2023-in-imagini/> (data zvernennia 21.02.2024).